Het water geeft, het water neemt

Ziedende Zuiderzee

Op een zonnige dag ziet het IJsselmeer er lieflijk uit. Het kabbelende water lijkt te willen verhullen dat zijn zoute voorganger de mensen behoorlijk in de problemen kon brengen. Een aantal bijzondere gevechten tussen mens en Zuiderzee.

TEKST: MICHIEL VAN STRATEN

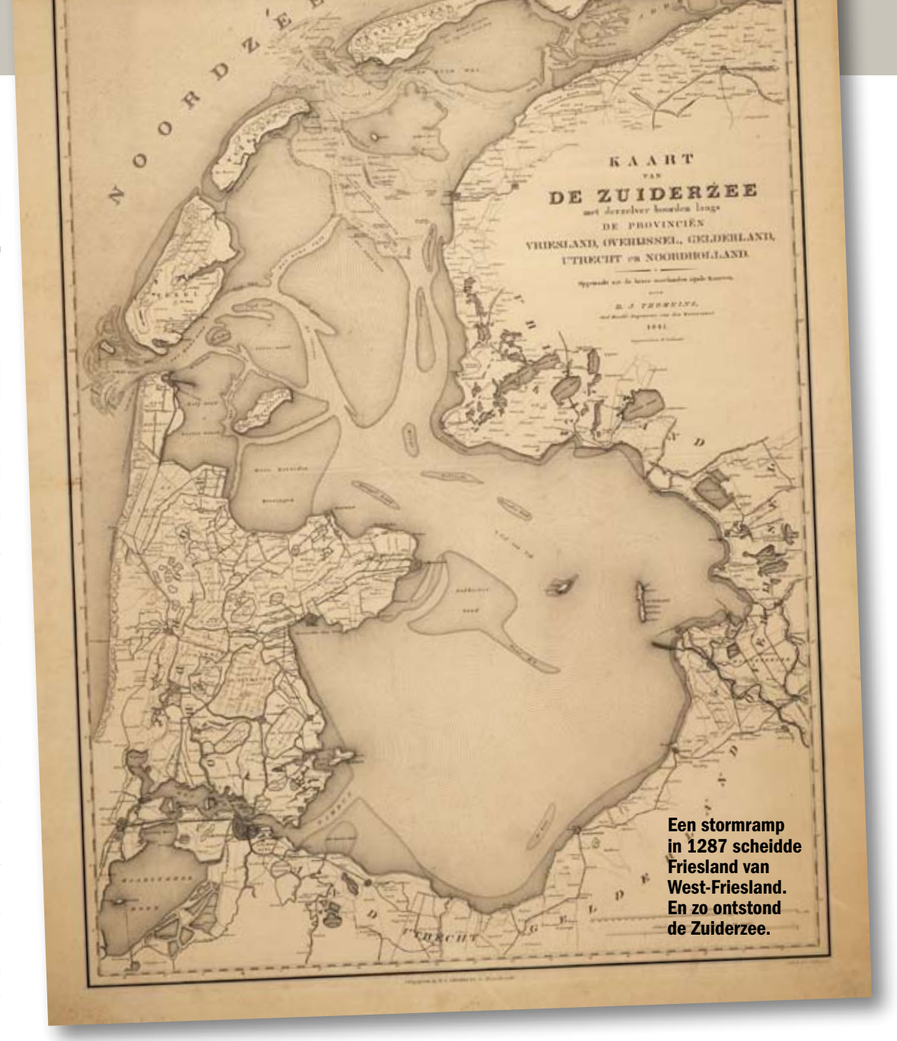
Op de bodem ligt nog voor miljoenen euro's aan goud

Lancelot Skynner, kapitein op het fregat Lutine, had moeite zich staande te houden, die nacht van 9 oktober 1799. De statige driemaster werd door een zware noordwesterstorm geteisterd, die de opvarenden ten noorden van de Zuiderzee flink door elkaar smeet. Het 44 meter lange oorlogsschip was weerloos. Een handje geholpen door de wind duwde de vloedstroom het al richting de gevaarlijke ondieptes tussen Vlieland en Terschelling.

De Lutine voer van Engeland naar Duitsland. Hamburg was de beoogde bestemming, met als doel het afleveren van een zeer kostbare lading goud en zilver. Door oorlog dreigde namelijk op het vasteland een financiële crisis. De Britten wilden door deze geldelijke injectie hun eigen belangen verdedigen. En ook moest hun eigen strijd tegen de Fransen gefinancierd worden.

Misschien dat de betekenis van de naam Lutine ('plaaggeest') al onheil voorspelde. Het schip was door de storm niet in staat om de ondieptes te omzeilen en verging op de beruchte zandbanken. De Londense notaris J. Schabracq, die was aangesteld om toezicht te houden op de schatten aan boord, was de enige overlevende. De lading, met een waarde van ruim een miljoen pond, belandde op de zeebodem.

Het verlies van ruim een miljoen pond aan goud en zilver was niet zomaar iets. Nadat de storm was gaan liggen, werden er allerlei pogingen ondernomen om schip en lading te bergen. Maar op de plek waar de Lutine z'n laatste adem had uitgeblazen, stonden bijzonder sterke stromingen. Alle pogingen nog wat boven water te krijgen, mislukten. Inmiddels is het wrak bedekt door zo'n zeven meter zand. En waarschijnlijk is de lading al kwijtgeraakt toen het schip verging en liggen de schatten verspreid over de bodem. Dus ergens ten noorden van de vroegere Zuiderzee ligt nog voor miljoenen euro's aan zilver en goud te wachten op berging.

Een stormramp in 1287 scheidde Friesland van West-Friesland. En zo ontstond de Zuiderzee.

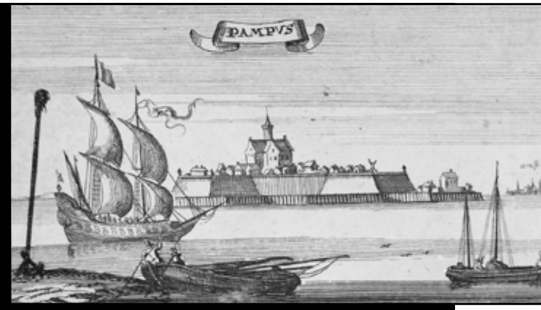
Jutters helpen natuur een handje

Alsof de zee op zich nog niet voldoende gevaar en onheil bracht voor de mens, werden zeelieden vanaf de wal soms ook op het verkeerde been gezet. Dat wordt duidelijk in het Maritiem en Jutters Museum op Texel. Want wanneer de armoe te groot werd voor de eilandbewoners, wilde een strandjutter vroeger weleens een vuurtje ontsteken op een verkeerde plek, om nachtelijk scheepsverkeer te misleiden. De argeloze zeelieden kregen zodoende verkeerde informatie over hun locatie en kwamen vast te liggen. Diverse schepen vergingen op die manier. Het scheepswrak, mét inhoud, kwam in handen van de jutters. Dit waren uitzonderingen. Het grootste deel van de in het juttersmuseum tentoongestelde spullen is ooit aangespoeld na 'echte' scheepsrampen. Tegenwoordig is strandjutten verboden. Want alles wat je vindt, moet je officieel naar de politie brengen.

Dit schip verging zo'n 500 jaar terug in de Zuiderzee. In 1944 werd het weer opgegraven.

Voor pampus liggen

Het gezegde 'voor pampus liggen' is geboren in de Zuiderzee. Pampus was ooit een ondiepe geul voor de IJ-monding in het zuiden van de Zuiderzee. Door eb- en vloedbewegingen slibde de geul langzaam dicht en vormde een ondiepte. In de tijd van de VOC vormde Pampus een hindernis voor de schepen die hun handelswaar naar Amsterdam wilden brengen. Ze zaten vol met specerijen uit Nederlands-Indië, lagen daarom diep in het water, en konden Pampus niet passeren. Het wachten op minder diep liggende schepen om de handelswaar in over te laden, en ook het laden zelf, kon wel enkele dagen duren. Gedurende die tijd vermaakte men zich aan boord vooral met drinken. Met dronken bemanningsleden als gevolg. De uitdrukking 'voor pampus liggen' wijst nog steeds op een dronken of laveloze staat. Eind 19de eeuw werd op Pampus, dat zich inmiddels tot eiland opgewerkt had, een fort gebouwd. Dit als onderdeel van de Stelling van Amsterdam, een verdedigingswerk.

Met uitzicht op Pampus goten schepelingen zich vol. En lagen daarna figuurlijk voor pampus.

De zee is van ijs

Niet alleen verraderlijke heftige stromingen en zware stormen maakten de Zuiderzee gevaarlijk. Een halve eeuw na het vergaan van de Lutine vochten drie mannen er voor hun leven. De winter had het water die januari 1849 tot een plaat ijs van een halve meter dik omgetoverd. Zelfs het getij en het zoute water hadden zich gewonnen moeten geven aan de ijzige temperaturen van de maand daarvoor.

Omwonenden waren voor hun inkomsten sterk afhankelijk van de Zuiderzee. Helemaal toen de mislukte oogsten in de eerste helft van de negentiende eeuw Nederland hadden teruggezet in een staat van armoe.

In dit decor besloten drie vissers uit Durgerdam om op zaterdag 13 januari 1849 hun netten uit te zetten. Klaas Klaassen Bording en zijn twee zonen Klaas (19) en Jacob (17) liepen anderhalf uur oostwaarts over het ijs, voordat ze hun bijl ter hand namen om zich zo toegang tot de vissen te verschaffen. Ze zetten hun netten uit, klopten met een houten balk op het ijs om de vissen te laten schrikken en ze in de netten te jagen. Achthonderd platvissen laadden ze op hun slee. Tevreden verzamelden ze hun spullen om huiswaarts te keren.

Land blijkt verdwenen

Toen ze nog eens goed om zich heen keken, werd duidelijk dat ze hun plan moesten bijstellen. Het begon donker te worden, en het ijs zat vol gevaarlijke gaten. Het was veel te riskant om nu nog te proberen ongeschonden de wal te bereiken. De mannen besloten zich schuil te houden onder hun zeiltje en te wachten op de dageraad.

Maar ook bij zonsopgang bleek Durgerdam onbereikbaar. Omdat de dooi had ingezet, was het ijs langs de kusten veranderd in een drassige soep. De Bordings zetten koers richting Uitdam. Dat kostte ze enkele uren en een groot deel van hun mentale kracht. En daar aangekomen, bleken ze ook alleen maar van verre de kust te kunnen zien. De vissers hadden gehoopt de aandacht van de Uitdammers te trekken, maar het was zondag: iedereen zat in de kerk, er was niemand te zien. Er zat niets anders op dan weer om te keren. Na deze teleurstelling zouden er nog vele volgen. Vader Bording en zijn zonen zouden niet meer zien van het vasteland dan hier en daar wat kerktorens. Met elke dag en nacht die ze gedwongen op het ijs moesten doorbrengen

Zuiderzeemuseum doet naam eer aan

Er is één plek waar je de Zuiderzee nog steeds kunt ontmoeten. Namelijk in het Zuiderzeemuseum, toepasselijk gelegen aan de rand van Enkhuizen, aan het nu zoete water van het IJsselmeer. Het buitengedeelte van het museum huisvest behalve een replica van de haven van Marken, een smederij, een touwslagerij, kuiperij, zeilmakerij, houtdraaierij, visrokerij, wat vissers-woninkjes, een snoepwinkel, een schooltje en dorpskerk. Hier voel je de zeewind nog steeds, en ruik je de versgerookte paling en de geteerde visnetten. In het binnenmuseum zijn tentoonstellingen over de Zuiderzee en het IJsselmeer.

Tijdens het omspitten van zijn land stuitte deze boer op oude munten. Waarschijnlijk resten van een scheepslading.

Win!

Het spannende verhaal van de Durgerdammer vissers is te lezen in *Zee van ijs*. *Quest Historie* en uitgeverij Hollandia geven 5 exemplaren weg.

WIL JIJ EEN GESIGNEERD BOEK WINNEN? GA NAAR WWW.QUEST.NL/WINBOEK

ACTIE GELDT TOT 9 JUNI 2011, WINNAARS KRIJGEN AUTOMATISCH BERICHT.

Niemand zag de vissers in nood, want iedereen zat in de kerk

2 volle weken zaten vader Bording en zijn zonen vast op een ijsschots op de bevroren Zuiderzee.

Redders altijd paraat voor u

Wie tegenwoordig het IJsselmeer opgaat, is nog steeds overgeleverd aan de krachten van de natuur. Maar als die van zich laten horen, is de hulp van de Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij (KNRM) in elk geval nabij. De redders verlenen hulp bij strandingen, bij uitval van stuurinrichting of motor, ziekte, ongeval, brand en averij. Hun missie klinkt net zo paraat als hun instelling is: mensen redden.

werd de wal steeds slechter bereikbaar. Telkens volgde een koude nacht van stilzitten op een dag van onvervulde hoop. Het ijs werd dunner en dunner, platen maakten zich los, en de mannen dreven de slechtst denkbare kant op: noordwaarts, richting de open zee. Heel even dachten ze nog bij Enkhuizen aan land te kunnen komen, geholpen door een bries die hun ijsschots naar de westkust deed drijven. Maar helaas, ook hier leek god een wreed spelletje met ze te spelen. Want ze waren inmiddels een volle week verder sinds Uitdam, en dus zat ook nu de kerk vol en waren de straten leeg. Tot overmaat van ramp draaide de wind en blies hun krimpende ijsschots weer van de kust af.

Uiteindelijk zouden de drie zeer onfortuinlijke vissers nog vele dagen langer op het gevaarlijke ijs moeten verblijven. Twee volle weken duurde hun helletocht in totaal. Toen pas werden ze dan toch door vissers ontdekt en meer dood dan levend aan land gebracht in Vollenhove.

Veerboot vergaat

Honger werd er niet alleen door de drie afgedreven mannen uit Durgerdam geleden. Een winter die voor altijd verbonden zal zijn met het begrip 'honger' is die van 1944-1945. Tijdens deze immens gruwelijke periode aan het eind van de Tweede Wereldoorlog voorzag kapitein De Jong van de veerboot Groningen IV in een bijzondere behoefte. Zijn veerdienst tussen Amsterdam en Lemmer gaf de inwoners uit het door de Duitsers bezette westen de mogelijkheid om naar het landelijke Friesland te reizen, waar men makkelijker aan eten kon komen dan in de steden. Het was tijdens een van deze hongertochten van Amsterdam naar Friesland dat de Groningen IV in aanvaring kwam met een ander schip. Dat leverde in meer dan één opzicht een dramatische situatie op. Door de aanvaring kwamen namelijk dertien van de opvarenden vast te zitten in het voorschip. Ze konden er niet uit en verdronken in het ijskoude water. In de nacht van 8 januari 1945 zonk de veerboot en nam met zich de ongelukkigen mee. Dat de zoute Zuiderzee sinds 1932 door de Afsluitdijk was veranderd in een zoetwatermeer, wilde dus niet zeggen dat het er opeens ongevaarlijk was.

Laptop redt zeiler

Zelfs nu laat de voormalige zee nog regelmatig zijn tanden zien. Dat blijkt wel uit de statistieken van de Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij. Jaarlijks roepen honderden IJsselmeervaarders hulp van ze in. Met zijn korte golfslag en de soms pittige wind die er waait, kan het meer voor gevaarlijke situaties zorgen, net zoals de Zuiderzee dat vroeger deed.

En hoewel een zinkend schip een ouderwetse manier is om in de problemen te komen, biedt een moderne laptop kans op redding. Zo bleek in 2010. Een zeiler bevond zich in het pikdonker voor Lemmer op een zinkende boot. Waarschijnlijk was vanwege een kortsluiting de telefoon aan boord uitgevallen. Wel kon de man nog via zijn laptop een mail naar vrienden op de wal sturen. Die alarmeerden de reddingsbrigade, die de man gemakkelijk kon lokaliseren doordat het scherm van de laptop waarmee hij zwaaide nog licht gaf. Maar spoken kan het dus nog altijd op de voormalige Zuiderzee. ■

questhistorie@quest.nl

In 1916 trof een stormvloed de kust bij Marken.

Zuiderzee brult voor het laatst

Het jaar 1916 heeft de twijfelachtige eer om de geschiedenis in te gaan als het jaar waarin de Zuiderzee zijn laatste desastreuze stormvloed zag. Op 13 en 14 januari deed deze met 100 kilometer per uur zijn vernietigende werk. In combinatie met overmatige regenval raakten de dijken totaal doorweekt, liepen over of braken door. Polders liepen ook onder, land werd overspoeld. Vooral in Noord- en Midden-Nederland hadden land en mens het zwaar te verduren. Tientallen mensen kwamen direct om. En indirect maakte de Zuiderzeevloed nog veel meer slachtoffers. Het was midden in WO I, en er was al sprake van een tekort aan voedsel. Door het water was nu ook nog allemaal kostbare landbouwgrond verloren gegaan. Deze 2 zaken vormden de directe aanleiding voor de Zuiderzeewet. Daarin werd besloten, teneinde meer ellende te voorkomen, om de Zuiderzee met een dijk af te sluiten.

Cornelis Lely was van 1913 tot 1918 minister van Verkeer en Waterstaat.

Zee wordt meer

Al in 1886 had de ingenieur Cornelis Lely zijn eerste voorstel voor de afsluiting van de Zuiderzee door middel van een dijk ingediend. De dijk zou de lange en grillige kustlijn langs de oost-, zuid- en westzijde van de Zuiderzee moeten ontlasten van de soms vernietigende kracht van eb en vloed en de felle noorderwind. Het is maar goed dat Lely een volhouder was, anders hadden we nu misschien nog steeds geen dijk gehad. Hij schreef 8 nota's over zijn plan, diende het meerdere keren in, en zou het pas in 1918 terugzien als wetgeving. Vervolgens duurde het toch nog even voordat de eerste spade de grond in ging, namelijk tot 1927. De bouw van de Afsluitdijk duurde 5 jaar. In 1932 was de dijk af, 46 jaar nadat Lely er zijn eerste nota over geschreven had. De man die bijna een halve eeuw met het project bezig geweest was, mocht het niet meer meemaken: hij overleed in 1929.

MEER INFORMATIE

***Zee van ijs*, Michiel van Straten, Uitgeverij Hollandia (2010):** spannend boek met het verhaal van de vissers Bording die een hachelijk avontuur beleefden in de winter van 1849.
***Goud in de golven*, S.J. van der Molen, Nijgh & Van Ditmar (1965):** over de laatste reis van het schip de Lutine.
www.behouden-huys.nl: in dit museum op Terschelling is een permanente tentoonstelling te zien over het schip de Lutine.

Friesland in tweeën

Nederland was niet altijd zo waterig als nu. 2000 jaar geleden was er wel een groot zoet binnenmeer op de plek van het huidige IJsselmeer, alleen was dat omsloten door land, ook in het noorden. Maar vanaf de vroege Middeleeuwen (800-1200) begon de aarde op te warmen en ook het zeeniveau te stijgen. Dat was het begin van een eeuwigdurende strijd van laaglandbewoners tegen het dreigende water. Een eerste grote overstroming zette in 838 grote stukken land onder water, gevolgd door meerdere stormen in de daaropvolgende eeuwen. In de 13de eeuw nam zout Noordzeewater voor het eerst een kijkje in het zogenoemde Flevomeer, met als hoogtepunt de Sint Luciavloed op 13 en 14 december 1287. Deze storm was niet alleen rampzalig voor het land, waar grote stukken land werden opgeslokt, maar eiste ook veel slachtoffers. De schattingen lopen uiteen van 50.000 tot 80.000 doden. Dat is extreem veel op een bevolking van zo'n 500.000 zielen. De Sint Luciavloed, genoemd naar de dag van de heilige Lucia, scheidde Friesland van West-Friesland, en creëerde de zoute Zuiderzee.

Een kwartslag naar rechts draaien, en je herkent de Waddeneilanden weer op de kaart uit 1583.